

ZAMONAVIY MAKTABDA KASBGA YO‘NALTIRISH ISHLARINI TASHKIL ETISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Yangiboyev Jasurbek

Andijon viloyati, Marhamat tumani

30-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya

Ushbu maqolada umumta'lim maktablari bitiruvchilarini to'g'ri kasbga yo'naltirish, ularning qobiliyat va qiziqishlarini psixologik diagnostika qilish hamda mustaqil hayotga tayyorlashda maktab psixologining tutgan o'rni yoritilgan. Maqolada kasb tanlash inqirozlarini bartaraf etish va o'quvchilarda kasbiy motivatsiyani shakllantirish bo'yicha amaliy metodika va tavsiyalar tizimi taklif etilgan.

Kalit so'zlar: kasbga yo'naltirish, kasbiy motivatsiya, o'smirlik davri, psixologik diagnostika, E.Klimov metodikasi, ijtimoiy-iqtisodiy muhit, bitiruvchilar, "Men" konsepsiyasi.

Kirish

Mamlakatimizda ta'lim tizimini isloh qilish va yoshlarni har tomonlama yetuk kadrlar qilib tarbiyalash jarayonida ularning to'g'ri kasb tanlashlariga ko'maklashish muhim strategik vazifalardan biri hisoblanadi. Bugungi mehnat bozori juda dinamik bo'lib, yangi kasblarning paydo bo'lishi va eskirganlarining yo'qolib borishi o'quvchilardan nafaqat ma'lum bir fanni bilishni, balki moslanuvchanlik va strategik fikrlashni talab etmoqda. Bitiruvchilarning o'z qobiliyatlariga mos kelmaydigan kasbni tanlashi kelajakda shaxsiy inqirozlarga va jamiyatda professional salohiyatning pasayishiga olib keladi. Shu bois, maktab psixologining asosiy vazifasi o'quvchiga uning ichki imkoniyatlari va tashqi bozor talablari o'rtasidagi oltin o'rtalikni topishga yordam berishdir.

Kasb tanlash — inson hayotidagi eng muhim va taqdirni belgilovchi qadamlardan biridir. Bugungi tezkor o'zgarishlar, raqamli texnologiyalar asrida ushbu mavzuning

dolzarbligi har qachongidan ham yuqori hisoblanadi. To'g'ri tanlangan kasb nafaqat shaxsning moddiy farovonligini, balki uning ruhiy xotirjamligi va jamiyatdagi o'rnini ham belgilaydi.

Quyida kasb tanlashning bugungi kunda nega bunchalik dolzarb ekanligini ko'rsatuvchi asosiy omillar keltirilgan:

1. Mehnat bozorining tezkor o'zgarishi va Globallashuv

Zamonaviy dunyoda texnologiyalar shiddat bilan rivojlanmoqda. Sun'iy intellekt, robototexnika va avtomatlashtirish tufayli ko'plab an'anaviy kasblar yo'qolib bormoqda, ularning o'rniga mutlaqo yangi yo'nalishlar (masalan, ma'lumotlar tahlilchisi, kiberhavfsizlik mutaxassisi, neyrotarmoqlar bo'yicha muhandislar) kirib kelmoqda.

Dolzarbligi: Bugungi yoshlar nafaqat hozirgi, balki kelajakda (5–10 yildan keyin) ham talab yuqori bo'ladigan kasblarni bashorat qila olishlari va shunga qarab yo'l tutishlari shart.

2. Ruhiy xotirjamlik va Shaxsiy mamnuniyat (Psixologik omil)

Inson o'z umrining deyarli uchdan bir qismini ish joyida o'tkazadi. Agar tanlangan kasb shaxsning qiziqishlari va qobiliyatlariga mos kelmasa, bu surunkali stress, depressiya va kasbiy "yonish" (burnout) holatlariga olib keladi.

Dolzarbligi: To'g'ri kasb tanlash — yoshlarning ruhiy salomatligini saqlash va hayotdan mamnun bo'lib yashashlarining garovidir. Sevgan ishi bilan shug'ullanadigan inson baxtli va energiyaga to'la bo'ladi.

3. Iqtisodiy barqarorlik va Raqobatbardoshlik

Hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir sohada raqobat juda kuchli. O'z mutaxassisligini chuqur egallamagan, shunchaki diplom uchun o'qigan kadrlar ish topishda katta qiyinchiliklarga duch kelmoqda.

Dolzarliligi: O‘z qiziqishlariga ko‘ra to‘g‘ri yo‘nalishni tanlagan va unda professional darajaga yetishgan mutaxassis har doim yuqori daromad oladi va mehnat bozorida talabgir bo‘ladi.

4. Milliy va Ijtimoiy rivojlanish (Davlat miqyosidagi ahamiyati)

Har qanday davlatning rivojlanishi uning inson kapitaliga bog‘liq. Agar yoshlar o‘z o‘rinlarini topa olmasalar, jamiyatda ishsizlik ortadi, iqtisodiy o‘sinh sekinlashadi va intellektual salohiyatning chetga chiqib ketishi (brain drain) kuzatiladi. Dolzarbliligi: Maktab davridanoq tizimli ravishda olib borilgan kasbga yo‘naltirish ishlari davlatning kelajakdagi qudratini va iqtisodiy mustahkamligini ta‘minlaydi. To‘g‘ri kasb tanlashning Oltin Formulasi: "Xohlayman — Qila olaman — Kerak" Kasb tanlash darslarida va psixologik maslahatlarda ko‘p qo‘llaniladigan ushbu formula muammoning tub mohiyatini tushuntirib beradi:

Xohlayman (Istak va Qiziqishlar): Inson nimalarga qiziqadi? Qanday ish unga zavq bag‘ishlaydi?

Qila olaman (Qobiliyat va Imkoniyatlar): Insonning intellektual, jismoniy va psixologik xususiyatlari ushbu kasbga mos keladimi?

Kerak (Bozor talabi): Ushbu kasb egalariga jamiyatda va mehnat bozorida ehtiyoj bormi, ular munosib haq oladilarmi?

Kasb Tanlashda Psixologik Omillar: "Xohlayman - Qila olaman - Kerak" Formulasi Psixologik nuqtai nazardan kasbga yo‘naltirish ishlari shaxsning individual-psixologik xususiyatlariga tayanadi. Biz o‘quvchilar bilan ishlashda klassik uchlik formulasidan foydalanamiz:

"Xohlayman" (Istaklar va qiziqishlar): O‘quvchini nima jalb qiladi? Uning mayllari va intilishlari nimalarga qaratilgan?

"Qila olaman" (Imkoniyat va qobiliyatlar): O'quvchining temperamenti, xarakteri, intellektual darajasi va sog'ligining holati tanlangan kasb yuklamalariga dosh bera oladimi?

"Kerak" (Mehnat bozori talabi): Tanlangan kasb bugungi kunda va kelajakda jamiyat uchun qanchalik zarur?

Marhamat tumani 30-maktab o'quvchilari o'rtasida o'tkazilgan kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, aksariyat bitiruvchilar kasb tanlashda shaxsiy qiziqishlaridan ko'ra, otalarning xohishi, do'stlarining ta'siri yoki kasbning tashqi nufuziga (prestijiga) qarab qaror qabul qiladilar. Bu esa kelajakda professional adaptatsiya (moslashish) jarayonini qiyinlashtiradi.

Maktab Psixologining Kasbga Yo'naltirish Tizimi 30-maktab sharoitida tizimli kasbga yo'naltirish ishlarini quyidagi bosqichlarda tashkil etish yuqori samara beradi:

Axborot berish (Ma'rifiy bosqich):

O'quvchilarni zamonaviy kasblar olami bilan tanishtirish. Bugungi kunda IT-texnologiyalar, muhandislik, marketing va zamonaviy pedagogika sohalariga ehtiyoj yuqoriligini tushuntirish. Maktabda "Kasblar festivali" yoki muvaffaqiyatga erishgan tumanimiz vakillari bilan uchrashuvlar tashkil etish.

Psixologik Diagnostika (Tahliliy bosqich):

Yuqori sinf (9-11 sinf) o'quvchilari o'rtasida differensial-diagnostik so'rovnomalar o'tkazish. Bunda E.Klimovning "DDO" (Differensial-diagnostik so'rovnoma), J.Hollandning kasbiy tipni aniqlash testlaridan faol foydalaniladi. Ushbu testlar o'quvchini 5 ta sohaga ("Inson-Tabiat", "Inson-Texnika", "Inson-Inson", "Inson-Belgilar tizimi", "Inson-Badiiy obraz") mansubligini aniqlab beradi.

Individual Konsultatsiya (Korreksion bosqich):

Test natijalariga ko‘ra, shaxsiy kasbiy rejasini tuza olmayotgan yoki ikkilanayotgan o‘quvchilar bilan yakkama-yakka suhbatlar o‘tkazish. Ularning kuchli va kuchsiz tomonlarini tahlil qilib, to‘g‘ri strategiya belgilash.

Oila va Maktab Hamkorligi

Kasb tanlashda ota-onalarning o‘rni beqiyosdir. Ko‘pincha ota-onalar farzandlarining qobiliyatini hisobga olmay, ularni o‘zlari amalga oshirolmagan orzularini ro‘yobga chiqarishga majburlashadi. Maktab psixologi sifatida ota-onalar majlislarida "Farzandinga kasb tanlashda qanday yordam bera olaman?" mavzusida davra suhbatlari o‘tkazish, ularga farzandining psixologik tipologiyasi haqida ma‘lumot berish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, maktabda kasbga yo‘naltirish ishlari shunchaki mavsumiy tadbir emas, balki uzluksiz, tizimli va chuqur psixologik jarayondir. Marhamat tumani 30-maktab bitiruvchilarining har biri o‘z yo‘lini to‘g‘ri topishi, kelajakda jamiyatimiz va davlatimiz rivojiga munosib hissa qo‘shadigan yetuk mutaxassis bo‘lib yetishishi biz, amaliyotchi psixologlarning bugungi mas‘uliyatli va professional faoliyatimizga bevosita bog‘liqdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- 1 Yo‘ldoshev J.G‘. "Zamonaviy ta‘lim va tarbiyaning dolzarb muammolari" – Toshkent, 2015.
- 2 Klimov E.A. "Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya" – Moskva, Academia, 2010.
- 3 Shaxirova O. "Maktab o‘quvchilarini professional kasbga yo‘naltirishning pedagogik-psixologik tizimi" – Ilmiy maqola, Toshkent, 2021.